

Türk Kad

Türk Cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri Edebiyatları Bağlamında Türkçe Ders Kitaplarına Yönelik Bir Değerlendirme

Mustafa ULUTAŞ¹

Özet

Ders kitapları günümüzde, bilim ve teknolojiye bağlı olarak gelişen eğitim yaklaşımlarına rağmen popülerliğini korumakta ve eğitim-öğretim süreçlerinde en sık yararlanılan araçlardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye’de okutulan ders kitaplarının tümünde olduğu gibi Türkçe ders kitaplarında da birtakım özelliklerin bulunması gerekmektedir. Kitaplara seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler ile ilgili olarak ilk kez 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatları ile ilgili bir ölçüt karşımıza çıkmaktadır. Buna göre “Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir.” Bu çalışmada 1-8. sınıf Türkçe ders kitapları, bu kitaplarda Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinlerin kullanım durumuna göre taranmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler betimsel analiz yaklaşımı ile çözümlenmiştir. Çalışmanın bulgularından hareketle Türkçe ders kitaplarında yer alan Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinlerde ülke ve edebiyatçı çeşitliliğinin sağlanamadığı; metin türü açısından dengeli bir dağılımın bulunmadığı; kitaplarda yer verilen metinlerin çoğunlukla "serbest okuma metni" olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitapları, Türk cumhuriyetleri edebiyatları, Balkan Türkleri edebiyatları

An Evaluation of Turkish Textbooks in the Context of Literatures of Turkic Republics and Balkan Turks

Abstract

Today, textbooks maintain their popularity and continue to be one of the most frequently used tools in education and training processes despite the developing educational approaches depending on science and technology. As in all textbooks taught in Turkey, Turkish textbooks should also have some features. For the first time in the 2018 Turkish Language Teaching Curriculum, a criterion related to the literatures of Turkic republics and Balkan Turks appears for the first time. According to this criterion, "Texts with literary and cultural value from authors and works widely accepted in the field should be included in the textbooks. Works from the literatures of Turkic republics and Balkan Turks should be included." In this study, 1st-8th grade Turkish textbooks were scanned according to the use of texts from the literatures of Turkic republics and Balkan Turks in these textbooks. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, mustafaulutas@gmail.com, 0000-0002-8317-7682.

and the data obtained were analyzed with descriptive analysis approach. Based on the findings of the study, it was concluded that the texts from the literatures of Turkic republics and Balkan Turks in Turkish textbooks lacked diversity of countries and literary figures; there was not a balanced distribution in terms of text types; and the texts included in the textbooks were mostly used as "free reading texts". Based on the results obtained, some suggestions were made.

Key Words: Turkish textbooks, Turkic republics literatures, Balkan Turks literatures

1. Giriş

İnsanların duygularını, düşüncelerini ve hayallerini ifade eden, edebî ve estetik değeri olan yazılı ve sözlü ürünlerin tümü, edebiyat tanımı içerisinde değerlendirilmektedir. Çocukların büyüme ve gelişim süreçlerine katkı sağlayan, onların hayal dünyalarına, duygularına, düşüncelerine, yeteneklerine ve zevklerine hitap eden yazılı ve sözlü eserler ise çocuk edebiyatı olarak adlandırılmaktadır (Yalçın & Aytaş, 2008, s. 17). Çocuk edebiyatı, çocukların ilgisini çekecek konular ve karakterler içerir. Çocuklara kendi kültürünü öğrenme, özümseme imkânı sunan çocuk edebiyatı ürünleri aynı zamanda onların farklı kültürleri, değerleri ve yaşam tarzlarını da tanımalarını, empati yeteneklerini artırmalarını sağlar.

Çocuk edebiyatı ürünleri, çocukların kitaplara ve okumaya olan ilgilerini artırmanın yanında kelime dağarcıklarını genişletmekte ve dil becerilerini geliştirmektedir. Türüne bağlı olarak çocuk edebiyatı eserleri; kültür, bilim ve tarih başta olmak üzere pek çok konuda eğitici bilgiler sunmaktadır. Çocuk edebiyatı alanına bağlı olarak hazırlanmış tahkiyeli eserler, çocukların hayal güçlerinin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır. Eserlerdeki karakterlerin maceraları ve düşünce dünyası, çocukların yaratıcı düşüncelerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu tür eserler, çocuklara farklı karakterlerin deneyimlerini ve duygularını anlama fırsatı sunmakta, böylece onların empati yeteneklerini geliştirmelerine ve olumlu değerleri öğrenmelerine katkıda bulunmaktadır. Çocukların eğlenceli bir şekilde öğrenmelerine ve keyifli zaman geçirmelerine yardımcı olan eserler, onların yaşamları boyunca sürecek olan öğrenme ve keşif yolculuğunun temellerini atmaktadır. Bu bakımdan çocuk edebiyatı yazarları, eğitimciler ve yayıncılar, çocuklar için kaliteli ve ilgi çekici edebiyat eserleri oluşturmak ve sunmak için çaba harcamaktadır.

Türkçe ders kitapları, çocuk edebiyatı ürünlerinin en sık kullanıldığı eğitim araçlarındandır. Dil becerilerinin gelişimi ve bilgi aktarımının sağlandığı temel araç olan Türkçe ders kitaplarında, bu süreçlerin yürütülmesi edebî metinlerin kullanımı ile mümkün olmaktadır. Öğrencilerin temel dil becerilerinin gelişimi, geniş konu alanlarına yönelmeleri ve çeşitli disiplinlerle ilgi kurmaları yazılı ve sözlü eserler aracılığıyla gerçekleşmektedir (Aytaş, 2006). Bu eserler, Türkçe ders kitaplarında okuma ve dinleme metinleri olarak kullanılmakta, öğrencilere öğretim programında yer alan bilgi ve beceriler bu metinler aracılığıyla kazandırılmaktadır.

Ders kitapları günümüzde, bilhassa bilim ve teknolojiye bağlı olarak gelişen eğitim yaklaşımlarına rağmen popülerliğini korumakta ve eğitim-öğretim süreçlerinde en sık yararlanılan araçlardan biri olma özelliğini sürdürmektedir (Demirel & Kiroğlu, 2021). Türkiye’de okutulan ders kitaplarının tümünde olduğu gibi Türkçe ders kitaplarının da birtakım özellikleri taşıması gerekmektedir. Türkçe ders kitaplarında; öğretim programına uygunluk, dil ve anlatım, bilimsel içerik, tasarım ve dış yapı özellikleri, görsel düzen gibi ölçütlerin yanında seçilen metinlerin türü ve niteliği de büyük önem taşımaktadır. Türkçe ve Türk kültürünü öğrenebilmek ve öğretebilmek için farklı edebî türlerde, farklı anlatım yollarını kullanarak dilin inceliklerini gösteren, toplumun kültürünü iyi yansıtan seçkin edebî ürünlere ihtiyaç duyulmaktadır (Göçer, 2010). Ortaokul düzeyinde yapılandırmacı

yaklaşımına göre hazırlanmış ilk Türkçe öğretim programı olan 2006 İlköğretim (6-8. sınıflar) Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, bu ihtiyaca bağlı olarak Türkçe ders kitaplarında yer alacak okuma metinlerinde bulunması gereken özellikler ayrıntılı bir biçimde yer almıştır. 6-8. sınıf düzeylerinde Türkçe ders kitaplarına alınacak edebî metinlerin hem tür hem de nitelikleri ile ilgili önemli bilgilere yer verilmiştir (MEB, 2006).

2006 İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda, okuma metinlerinde bulunması gereken özellikler 26, dinleme/izleme metinlerinde bulunması gereken özellikler ise 13 maddeyle açıklanmıştır (MEB, 2006). 2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda ise metinlerin seçimi konusu, "Ders ve Öğretmen Kılavuz Kitabına Alınacak Metinlerin Nitelikleri" başlığıyla 10 maddede ele alınmıştır. Bu maddeler arasında bir önceki programdan farklı olan ve en dikkat çeken konulardan biri, Türkçe ders kitaplarında "Bu kitap için yazılmıştır." ifadesini içeren metinlerin kullanılmaması yönündeki karar olarak görülmektedir (MEB, 2015, s. 8). Burada, seçkin yazar ve edebî eserlerin tercih edilmesinin gerekliliği üzerinde bir görüş olduğu anlaşılmaktadır. 2017 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda "Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri" başlığında bu kez 14 ölçütün yer aldığı görülmektedir. Bu ölçütler arasında da yine dikkat çekici değişikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bir önceki öğretim programında "Bu kitap için yazılmıştır." ifadesinin kullanılmaması gerektiği belirtilmekle birlikte yalnızca 1. sınıf ders kitaplarında, kitap yazarı/yazarları tarafından yazılarak bu ifadeyi taşıyacak en fazla 2 metne izin verildiği göze çarpmaktadır. Ayrıca bazı yazı türlerinde de bu ölçütün esnetildiği görülmektedir. Yine bir önceki öğretim programında yer alan "Bir sınıf seviyesi için seçilen bir metin, başka bir sınıf için kullanılmamalıdır." ibaresinin "Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır." şeklinde değiştirildiği dikkat çekmektedir (MEB, 2017, s. 20).

Çalışmamıza konu olan "Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatları" ile ilgili ölçüt, ilk kez 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda karşımıza çıkmaktadır. Bu öğretim programında ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri 14 maddede ele alınmaktadır. Bir önceki öğretim programında "Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî değer taşıyan metinler alınmalıdır." şeklindeki ölçütün "Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir." olarak değiştirildiği görülmektedir (MEB, 2018, s. 18). Bu ölçüt, hâlen uygulanmakta olan 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda aynı şekilde yer almaktadır (MEB, 2019).

Türkçe ders kitaplarına alınacak metinlerin seçimi ile ilgili olarak 2006 İlköğretim (6-8. sınıflar) Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndan günümüze kadar geçen süreçte önemli değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Türkçe öğretim programlarında yer alan metin seçimi ile ilgili ölçütlerin daha belirgin ve açıklayıcı hâle geldiğini söylemek mümkün görünmektedir. Öğrencilerin "Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması..." (MEB, 2019, s. 8) doğrultusunda, Türk edebiyatına bağlı olarak Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait seçkin eserlerin Türkçe ders kitaplarında yer alması önemli bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Bu metinler yoluyla Türkçe dersinin özel amaçlarını gerçekleştirmenin yanında öğrencilerin Türk dünyasına, dolayısıyla Türkiye dışındaki Türklerin yaşayış, duyuş ve düşüncülerine ilişkin bilgi ve fikir sahibi olmaları sağlanacak, bu hususta farkındalık oluşturulacaktır. Bu noktada, öncelikle "Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatları" başlıkları altında öne çıkan yazar ve eserlerin tanınması, özellikle çocuk edebiyatı alanında eserler veren edebiyatçılar hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetleri ile Balkan Türkleri edebiyatları ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

2. Türk Cumhuriyetleri Edebiyatları

Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetlerinin edebiyat alanındaki geçmişi oldukça köklü, zengin ve çeşitlidir. Her toplum kendi kültürel geçmişi, dil ve tarihine dayalı olarak kendine özgü bir edebiyat geleneğine sahiptir. Orta Asya başta olmak üzere çok sayıda devlet, özerklik ve bölgede yaşayan Türkler, edebiyat alanında önemli eserler vücuda getirmişlerdir. Türk cumhuriyetleri edebiyatları söz konusu olduğunda ise belli başlı ülkeler ön plana çıkmaktadır. Türkçe konuşan ülkeler olarak da bilinen Türkiye dışındaki Türk cumhuriyetleri, Avrasya'da Türkiye ile dilsel ve kültürel bağları olan bir grup ulustur. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsız Türk devletleri olarak varlığını sürdürmekte, bu ülkelerde yaşayan Türkler kendi öz kültürlerine uygun bir yaşam ve anlayış ile hayatını devam ettirmektedirler (Tokmak & Kara, 2020).

Türk dili konuşan bu ülkelerin edebiyatı, yerli kültürel unsurların, sözlü geleneklerin ve komşu kültürlerden gelen etkilerin bir karışımını yansıtır. Bu uluslar dünya edebiyatına önemli katkılarda bulunmuşlardır ve edebî gelenekleri çağdaş konulara ve küresel etkilere yanıt olarak gelişmeye devam etmektedir. Dahası, bu ülkelerin birçoğu uluslararası tanınırlık kazanmış ve çeşitli dillere çevrilmiş yazar ve şairler yetiştirmiştir.

2.1. Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan'da millî edebiyat, 1960'lı yıllardan itibaren Sovyet edebiyatının etkisinden kurtulmaya başlamış; bir değişime, öze dönüşe kapı aralamıştır. Azerbaycan Türk edebiyatının millî kaynaklar noktasında yaşadığı bu değişim, doğal olarak çocuk edebiyatına da olumlu yönde etki etmiştir. Bu dönemi takip eden yıllarda çocuk edebiyatı alanında tür ve konu çeşitliliğinin sağlandığı, millî manevi değerlerin edebî eserlerde ön plana çıktığı görülmektedir. 1970-80'li yıllarda, çocuk edebiyatı ürünlerinde folklorik unsurların ön plana çıktığı, bu durumun Azerbaycan çocuk edebiyatının şekil ve içerik bakımından geçirdiği değişime katkı sağladığı gözlenmektedir. Türklerin dünyaya bakışını yansıtan millî ve ahlaki değerleri ideolojik açıdan analiz eden Z. Halil, A. Sametli, N. Süleymanov, E. Mahmudov, A. Babayeva, B. Hasanov, M. Aslan ve E. Bakış gibi edebiyatçılar, çocuklara uygun eserler ortaya koymuşlardır (Duman & Memmedov, 2019).

1990'lı yıllarda çocuk edebiyatı, Azerbaycan'ın bağımsızlığına paralel olarak hem biçim hem de içerik açısından birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde bilhassa şiir türü ön plana çıkmakta, şiirler millî kimlik, ulusalcılık, özgürlük, bağımsızlık ve hürriyet temalarını işlemekte, bu değerleri yüksek sesle haykırmaktadır. 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başında Azerbaycan eğitim sisteminin Batı'ya uyum süreci, çocuk edebiyatına yeni görevler yüklemiştir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuğun okul hayatı ile ilişkili olması düşüncesinden hareketle hem yazarlar hem de yayınevleri yeni konu arayışlarına girmişlerdir. Bu yıllarda İ. Taptıg, Z. Halil, G. İsabayli, R. Yusifoğlu, A. Kuluzade gibi edebiyatçılar, çağın gereklerine uygun düşünceleri çeşitli türlerde vücuda getirdikleri eserlerle Azerbaycan çocuk edebiyatı alanında önemli katkılarda bulunmuşlardır (Memmedov, 2012).

Son olarak Çağdaş Azerbaycan edebiyatında Bahtiyar Vahapzade'ye ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Hem Sovyetler Birliği dönemi hem de sonrasında Azerbaycan Türklerinin millî kimliğini savunmak, Türk olmak, Türkçe konuşmak, vatanına sahip çıkmak ve onu yüceltmek gibi değerleri korumak amacıyla sanatını adeta bir silah olarak kullanmıştır. Bu çabası Bahtiyar Vahapzade'yi Azerbaycan'ın vatan, bayrak ve dil şairi yapmış, onun "millî mücadele şairi" olarak anılmasını sağlamıştır (Adıgüzel, 2011).

2.2. Kazak Edebiyatı

Kazak edebiyatı, tüm Türk boylarının ata yadigarı olarak gördüğü kaynak eserlerin ışığında vücuda gelmiştir. Bu eserlerden yola çıkarak bilhassa 15. yüzyılın ikinci yarısında

edebiyat dilinin oluştuğu Kazak Türkçesinde destanların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Morkoç'un (2020) ifadelerine göre Çağdaş Kazak edebiyatının oluşumu süreci, ülkede süreli yayın faaliyetlerinin başladığı 20. yüzyılın başlarına uzanmaktadır. Bu dönemde Ahmet Baytursinov, Şahingiray Bükyehan, Cüsipbek Köpeyuli, Mirjakıp Dulatov, Jusipbek Aymavitov, Mağcan Cumabay, Sultanmahmut Toraygırov, Beyimbet Maylin, Sabit Dönentay, Muhtar Avezov gibi edebî şahsiyetlerin kaleme aldıkları eserlerle halkta millî şuur bilinci oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Kazak halkının toplumsal değerlerini ve kültürel mirasını diri tutarak gelecek nesillere ışık tutmaya çalışan İbısray Altınсарın, Kazakların ilk hikâyecisi olarak kabul edilmektedir. Uzun yıllar Sovyetler Birliği bünyesinde bulunan Kazakların edebiyatı, dönemin siyasi ikliminden etkilenmiş, bu durumun edebiyat ürünlerinde ciddi yansımaları olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden Kazaklar, ülkenin tarihi ve kültürünü eserlerinde işleyen çok sayıda edebiyatçı yetiştirmiştir. Bilhassa hikâye türünde eserler veren Şerhan Murtaza, Muhtar Magavin, Gabdeş Cumadil, Beksultan Nurjekeev, Tınımbay, Nurmaganbet, Kuvandık Tümenbay, Elim Taraziy gibi isimler eski yönetim sisteminin aksayan yönleri, toplumsal yaşayış, değerler çatışması, insanlar arası ilişkiler vb. konuları işlemişlerdir. Günümüzde Batıdaki edebî gelişmelerin takip edilmesinin yanında Kazak hikâyeciliğinin millî ve dinî meseleleri işlemeye devam ettiği görülmektedir (2020, s. 177-178).

Oldukça güçlü bir sözlü kültür geleneğine sahip olan Kazak Türkleri; ninni, tekerleme, bilmece, masal gibi türlerde çok zengin içeriğe sahiptir. Folklorik unsurları bünyesinde barındıran çok çeşitli edebî türler ve kültür öğeleri, çocukların kültürlerini öğrenmesinde ve değerlerine bağlı birer birey olarak yetiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Nussipkhan, 2021).

2.3. Kırgız Edebiyatı

Çağdaş Kırgız edebiyatı, Batı edebiyatında yer alan türlerin Sovyetler Birliği döneminde Kırgız edebiyatı sahasına girmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Kırgız dili kullanılarak işlenen ve vücuda gelen edebî eserler, Çağdaş Kırgız edebiyatının temellerini oluşturmuştur (Cigitov, 2006). Rus, Kazak ve Tatar edebiyatlarından önemli ölçüde etkilenen Kırgız edebiyatı, konularını Komünist partinin belirlediği bir anlayışla ancak belirli bir çerçeve içerisinde gelişebilmiştir. Bu bağlamda, dönemin ilk yazarları çoğunlukla Sovyet propagandası yapan eserler üretmişlerdir. Bununla birlikte bu dönemde Kasım Tınıstanov ve Sıdık Karaçev gibi Sovyet propagandası yapmayan; Mukay Elebayev gibi Kırgız sosyal yaşantısını, Kırgız halkının yaşadığı zorlukları konu edinen hikâyeler kaleme alan yazarlar da bulunmaktadır (Aşlar, 2018).

Çağdaş Kırgız edebiyatı, Sovyet hükümetinin tüm baskılarına rağmen millî benliğin canlı tutulmasında başat rol oynayan halk edebiyatı üzerine temellenmektedir. Çağdaş edebiyat yazar ve şairleri, millî birlik ve kahramanlık duygularını canlandırmak amacıyla epik destan kahramanları başta olmak üzere halk edebiyatı ve ürünlerinden yararlanmışlardır. Masallar, bilmece, tekerlemeler çocuklar için hazırlanan eserlerin birçoğunda kendini göstermektedir. Bilhassa Cengiz Aytmatov, millî değerler, folklor ve halk edebiyatı ürünlerinden beslenerek hem Türk edebiyatı hem de dünya edebiyatında önemli başarılar elde etmiştir (Duman, 2016).

2.4. Özbek Edebiyatı

Özbek edebiyatı, oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Büyük ölçüde Kuran ve hadis kaynağından beslenen Özbek edebiyatı, 19. yüzyılda yaşanan Rus işgali ve sonrasında bütün alanlarda olduğu gibi edebî sahada da yaşanan değişime rağmen gelenekselleşmiş edebî üslubu devam ettirmiştir. Bu dönemde İsmail Gaspıralı'nın eğitim alanındaki düşünceleri Özbek aydınları üzerinde etkili olmuştur. Yaşanan siyasal ve sosyal değişimler, Özbek edebiyatında millî ve dinî unsurları ön plana çıkarmış; destanlar, tarihî şahsiyetler,

hükümdarlar, bağımsızlık mücadelesi verenler ve bu uğurda şehit olanlar ilgili dönemde vücuda gelen edebî eserleri besleyen temel kaynaklar olmuştur (Üşenmez, 2021).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bağımsızlık döneminin de etkisiyle milli duygulara hitap eden eserler ortaya konmuş; bunlar Özbek halkını bilinçlendirme, birlik ve beraberliğe teşvik etme, millî ruhu ortaya çıkarma kaygılarını gütmüştür. Halkı bilinçlendirme faaliyetleri özellikle şiir türünde ön plana çıkmış, sosyal ve kültürel hayatta, günlük yaşamda kullanılan Rus dili terkedilerek Rus kimliğinden ve dilinden uzaklaşmak amaçlanmıştır (Korkmaz, 2021). Bu dönemde oldukça sade bir dil kullanan edebiyatçılar, milliyetçilik temasını ve bunlardan bazıları da Turancılık fikrini eserlerinde işlemişlerdir. Bağımsızlık devri Özbek edebiyatçıları, farklı birçok türde eserler kaleme almışlar, bununla birlikte Erkin Vahidov, Abdullah Aripov, Muhammed Ali, Dedexan Hasan, Aman Matcan, Rauf Parfi, Halime Xudayberdiyeva, Mirpolat Mirza, Azim Süyün, Şevket Rahman, Xurşid Devran, Tahir Qahhar, Usman Koçkar, Mirza Kencebek gibi edebiyatçılar şiir; Töre Mirza Cabbarov tiyatro türünde ve Ötkir Haşimov da nesirde öne çıkan isimler olmuştur (Oba, 2014).

Günümüzde, Özbekistan'da çocukların çeşitli sanat dallarındaki yaratıcılığını teşvik etmek amacıyla hem basılı hem de dijital olarak çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaktadır. Çocuklara yönelik bu yayınlardaki şiirler, genel ahlak ve görgü kurallarının yanında millî kimlik, ana dili bilinci ve kültürel kimlik aidiyeti gibi temaları işlemekte, Özbek çocuk edebiyatının gelişimine katkı sunmaktadır (Tuğlacı & Solmaz, 2021).

2.5. Türkmen Edebiyatı

Türkmen edebiyatı 20. yüzyılın ortalarına kadar, kaynağını halk kültüründen alarak özellikle şiir türünün gelişmiş olduğu bir edebiyat geleneğine sahiptir. Bu geleneği sürdürme eğilimi devam etse de 1920'li yıllardan başlayarak edebî ürünlerin içerik ve iletileri, Sovyet rejiminin etkisiyle farklı bir yöne evrilmiştir. Bu dönemde Türkmen edebiyatı ve edebiyatçıları çeşitli baskılara maruz kalmış, bu baskılar sonucunda Sovyet devrimi lehine propaganda yürütülen bir araç hâline gelmiştir (Sağlam & Biray, 2018). Bununla birlikte bütün baskılara rağmen Sovyet rejimine karşı kalemiyle savaşan çok sayıda Türkmen edebiyatçısı vatanın istiklali ve milletin hürriyeti için mücadele etmişlerdir. İlgili dönemde Gayıberdi, Misgingiç, Abdulhakim Gulmuhammedov, Körmolla, Berdi Kerbabayev, Graca Burunov, O. Vepayev ve Amandurdi Alamışev şiirleriyle vatan ve hürriyet aşkını ön plana çıkaran vatanperver edebiyatçılardır (Kara, 1998).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkmen edebiyatçıları hem cephede hem de cephe gerisinde yaşananları roman, öykü, şiir ve tiyatro türlerinde dile getirmişlerdir. Savaş sonrası kalkınma, sanayi ve tarıma dayalı bir içerik edebiyat alanının merkezinde yer almıştır. Bağımsızlık dönemine kadar yaşanan yıllarda hem dünyada hem de toplumda yaşananlar, edebiyatın konusu olmuş; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra daha özgür bir ortam bulan edebiyatçılar eserlerinde millî tarih, millî bilinç ve hayatı işlemeye başlamışlardır (Çonoğlu, 2011).

Bağımsızlık sonrası dönemlerde Berdinazar Hudaynazarov, Atamirat Atabayev, Sapar Örayev, Yılğay Durdiyev, Nuri Bayramov, Nobatgüli Recebov, Annaberdi Ağabayev, Ağağeldi Allanazarov, Amanmırat Buğayev, Gözel Şağuliyeva, Kakabay İlyasov, Atacan Annaberdiyev, Tırkiş Sadıkov, Orazgüli Annayev şiirleriyle Türkmen edebiyatını temsil etmiş önemli edebiyatçılardandır (Ağca, 2012). Çağdaş Türkmen edebiyatı, çocuklara yönelik önemli edebî ürünleri bünyesinde barındırmakta; halk edebiyatı, klasik edebiyat ve Sovyet halkları edebiyatı kaynaklarından beslenerek dünya sahnesinde önemli bir yer tutmaktadır (Toz, 2012).

3. Balkan Türkleri Edebiyatları

Balkanlar uzun yıllar Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalmış, birçok ülkede Türk nüfusun varlığını sürdürdüğü bir bölgedir. Türkçe, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetini kaybetmesinden sonra her türlü güçluge rağmen sadece konuşma dili olarak değil edebiyat dili olarak da Makedonya, Kosova, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'da varlığını sürdürmektedir. Ayrıca alfabe ve yazılı kaynaklarına ancak 20. yüzyılın ortalarında kavuşmuş olan ve büyük bir bölümü Moldova'da yaşayan Gagavuzlar, Türk dili ve edebiyatının yaşatılmasına katkı sağlamaktadır (İsen, 2001). Balkanlarda Türkçe, azınlık bir grubun kültür ve edebiyat dili olarak yaşamaya devam etmektedir. Türkçe basın-yayın faaliyetleri Türklerin kendi edebiyatlarını yaşatmalarını ve Türkçenin, Türk kültürünün etkisini sürdürmesini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır (Akgün, 2011).

3.1. Bulgaristan Türk Edebiyatı

Rumeli Türk edebiyatının devamı niteliğinde olan Bulgaristan Türk edebiyatı, Bulgaristan Devleti sınırları içerisinde azınlık konumunda bulunan Türklerin edebiyatıdır. Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Türk kültür ve edebiyatına sahip çıkmışlar, burada Türk edebiyatını sözlü ve yazılı şekilde geliştirerek günümüze ulaştırmışlardır. Birinci dönemi hakkında yeterli bilginin bulunmadığı Bulgaristan Türk edebiyatının ikinci dönemine denk düşen 1950-1960'lı yıllar, oldukça verimli geçmiştir. Bu dönem, her ne kadar güdümlü bir edebiyatın geliştiği bir dönem olsa da pek çok şairin yetiştiği görülmektedir (Buttanrı, 2005). Bulgaristan Türklüğü, ülkede yaşanan siyasi ve sosyal olaylardan etkilenmiş, Bulgaristan Türk edebiyatı dönem dönem canlanıp durgunlaşmıştır. Bu durum, üretilen edebî eser sayısına da yansımıştır. Baskıların arttığı dönemlerde Türkçe eser sayısı azalmış, baskının azalmasına paralel olarak edebî eserlerin sayısında artış gözlenmiştir. Dolayısıyla Bulgaristan'da Türk çocuk edebiyatı da ülkedeki siyasi rejimin baskıları, Türklere ve Türkçeye yaklaşımın sonuçlarından doğrudan etkilenmiştir (Akgün, 2016).

Balkanlarda yerel olarak Türk edebiyatı geleneğini sürdüren bütün azınlık Türklerde olduğu gibi Bulgaristan Türk edebiyatında da sözlü halk edebiyatı oldukça önemli bir kaynaktır. Masallar, ninniler, maniler, türküler vb. halk edebiyatı ürünlerinin Bulgaristan Türk çocuk edebiyatına kaynaklık ettiği görülmektedir. Yazılı türlerin gelişimi ve bölgedeki Türklerin varlığını sürdürmesinde, bu sözlü türler önemli rol üstlenmiştir. Bulgaristan Türklerinin çocuk edebiyatı, Balkanlarda çok önemli bir yere sahiptir. Bilhassa 1944-1989 yılları arasında, geçmiş dönemlerin bilgi birikimi olarak ortaya çıkan ve çoğunlukla şiir türünde yayımlanan çocuk edebiyatı ürünleri, Türkçenin ve Türk kültürünün Bulgaristan'da varlığını sürdürmesine hizmet etmiştir. Çocuk şiirleri alanında Nevzat Mehmet Fuat, Aliş Sait, İsa Cebeci, Mustafa Çete, Ömer Osman Erendoruk, Şaban Mahmudoğlu Kalkan, Mehmet Çavuş, Celil Yunus, Niyazi Hüseyin, Ahmet Emin Atasoy gibi isimler ön plana çıkmıştır (Akgün, 2012).

Balkanlarda varlığını sürdüren Türkçe edebiyatın doğal bir parçası olarak Bulgaristan Türk çocuk edebiyatında öykü türünün de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yine Bulgar devletinin politikalarına bağlı olarak uygulanan baskılar ve kısıtlamalar öykü türünü de olumsuz etkilemiştir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Bulgaristan Türk çocuk öyküsü, şiirden sonra geniş kitlelere hitap edebilme gücüne ulaşan edebî tür olmuştur. Bulgaristan'da demokrasinin hâkim olmaya başladığı yıllar, Türk çocuk öyküsünü de özgürlüğe kavuşturmuş; bu dönemde Osman Solakov, Mustafa Bayramali, Bayram Kuşku, Firdevs Mehmedali, İlyas Bekir, Havva Özgür, Arzu Tahir, Durhan Ali, Emel Balıkçı, Mehmet Şakir, Mercan Civan, Şefika Refik, Aynur Orhan gibi çocuk edebiyatçıları önemli eserler kaleme almışlardır (Kalkan, 2022).

3.2. Makedonya Türk Edebiyatı

Makedonya Türk edebiyatı, şiir türünde önemli eserlerin kaleme alındığı bir azınlık edebiyatıdır. Kökleri çok eskilere dayanan Makedonya Türk edebiyatı, modern anlamda önceleri eski Yugoslavya çatısı altında, günümüzde ise bağımsız bir devletin sınırları içerisinde gelişimini sürdürmektedir. Şiir türü özellikle de çocuk şiiri bu bölgede hızlı bir gelişim göstermiş, ortaya konan eserler Türkiye'deki örnekleriyle boy ölçüşebilecek seviyeye gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Piyoner, Sevinç, Tomurcuk gibi çocuk dergilerinin bulunması ve edebiyatçıların ilk şiirlerini bu dergilerde yayımlaması önemli bir role sahiptir. Makedonya'da Türkçe ve Türk kültürünün varlığını sürdürmesine, Birlik gazetesi ve Sesler kültür ve sanat dergisi de büyük katkı sağlamaktadır (İsen, 2001).

Makedonya Çağdaş Türk Edebiyatı genel olarak üç kuşakta incelenmektedir. İkinci Dünya Savaşından 1965 yılına kadar devam eden dönemde Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Necati Zekeriya, Mahmut Kıratlı, Şevki Vardar, İlhami Emin, Enver Tuzcu, Hüseyin Süleyman, Süreyya Yusuf ve Abdülkerim Sait; ikinci kuşağın söz konusu olduğu 1970-1990 yılları arasında Avni Engüllü, Mustafa Yaşar, Yusuf Edip, Alaattin Tahir, Sebahattin Sezair, Fahri Ali, Avni Abdullah, Suat Engüllü, İrfan Bellür, Recep Bugariç, Esat Bayram, Sabit Yusuf ve Enver İsmail; 1990'lı yıllardan günümüze devam eden süreçte eserler veren üçüncü kuşakta ise Semra Samet, Biba İsmail, Melahat Engüllü, Sevim Zeynullah, Oktay Ahmet, Rifat Emin, Maber Hüseyin, Nurten Halim ve Neyat Selman ön plana çıkan sanatçılar olmuştur. Birinci kuşak sanatçıların bir kısmı, buldukları dönemin siyasi ve sosyal iklimine koşut olarak baskıcı rejimin sansürcü politikalarına boyun eğmek zorunda kalırken önemli bir bölümü uzun yıllar bastırılan Türk ulusal kimliğine sahip çıkarak eserlerini vücuda getirmişlerdir. İkinci kuşak sanatçılarda yaratıcılık, eleştirel bakış açısı ve yeni konulara yönelme öne çıkmaktayken üçüncü kuşak ise Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte yaşanan sancılı süreçte duraklamaya giren Türk kültür ve sanat faaliyetlerini yeniden canlandırma misyonunu üstlenmiştir (Shaini, 2019).

3.3. Kosova Türk Edebiyatı

Makedonya gibi uzun yıllar eski Yugoslavya'nın özerk bir bölgesi olarak kalan Kosova'da, 1951 yılından sonra Türkçe eğitim veren okulların açılmasıyla Türk edebiyatının gelişebileceği bir ortam oluşmuştur. Bu dönemden sonra kültür ve sanat dernekleri kurulmuş; Tan gazetesi, Çevren dergisi ve Kuş dergisi gibi yayınlar bölgedeki edebî birikimin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (İsen, 2001). Bilhassa Prizren Türk kimliğinin, dilinin, edebiyatının ve kültürünün yaşaması, gelecek kuşaklara taşınması noktasında önemli bir merkez olmuştur. Tam bir Osmanlı şehri hüviyetindeki Prizren'de yaşayan Türkler, dil ve kültürlerini yaşatmak için yazılı ve sözlü kültür değerlerine sahip çıkmışlardır. "Sokaklarında dolaşırken her yerde tarihin izlerini görmek ve her köşede Türkçe konuşan birisine rastlamak olağan bir durumdur" (Koç, 2023, s. 38).

Çağdaş Kosova edebiyatı ve dolayısıyla çocuk edebiyatının gelişimi açısından Priştine televizyonu ile radyosu ve yerel radyolardaki Türkçe programlar, Türk edebiyatına sürekli yer vermek suretiyle önemli katkı sağlamışlardır. Başta şiir, öykü, roman gibi edebî türlerde eserler, 1951 sonrası dönemde Naim Şaban, Nusret Dişo Ülkü, Nimetullah Hafız, Süreyya Yusuf, Hasan Mercan, Enver Baki, İskender Muzbeg, Bayram İbrahim, Şecaettin Koka, Budim Berişa, Rezzak Ukalo, İsmail Tamnik, Arif Bozacı, Altay Suroy, Zehra Jubi, Mürteza Büşra, Zeynel Aksaç ve daha onlarca edebiyatçı tarafından kaleme alınmıştır. Kosova'da Zeynel Beksaç'ın çıkardığı Türkçem dergisi, çocuklara yönelik hazırlanan tek dergi olarak yayın hayatını sürdürmektedir (Beksaç, 2015). 227. sayısını 2023 Aralık ayında çıkarmış olan derginin, 2024 yılında da yayın hayatına devam edeceği, öncelikli hedefinin 300. sayıya ulaşmak olduğu belirtilmiştir.

3.4. Romanya Türk Edebiyatı

Romanya'da yaşayan Türklerin yazılı edebiyatı, süreli yayınların etkisini yoğun hissettirdiği 19. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde İttihatçı İbrahim Temo, güncel düşünce hareketlerini araştıran gençlerin bir araya gelmesinde önemli rol oynamış, onun girişimleriyle İttihat ve Terakki'nin Balkan şubesi açılmıştır. Sonrasında Dobruca'nın Sedası, Işık, Hak Söz, Hasret, Şark, Seda-i Millet, Mektep ve Aile ile birlikte çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmış, bunlar dönemin düşünce hayatında önemli birer araç olmuşlardır. Bu yayınlar vasıtasıyla genç yazarlar, kendilerini ifade etme fırsatı bulmuşlar, ilgili gazete ve dergiler bu bakımdan millî ve edebî düşüncenin gelişmesine katkı sağlamışlardır (İsmayılova, 2010).

1944-1960 yılları arasında Türkçe edebiyat kitapları yayımlansa da bu dönemden sonraki süreçte yasaklar döneminin başlaması, Romanya Türk edebiyatının gelişimini baltalamıştır. 1990'daki siyasi değişiklik sonrası kültür, sanat ve edebiyatta belli oranda canlanma yaşanmasının yanında bu durumun süreklilik arz etmediği görülmektedir. Özellikle aydın göçleri, Romanya Türk edebiyatını yeni kuşaklara aktaracak edebiyatçıların yetişmesinin önündeki en büyük engellerden biridir (Beksaç, 2015). Çocuk edebiyatı bağlamında farklı edebiyatçılar tarafından çocuk şiirleri, fabllar ve öykülerin kaleme alındığı Romanya Türk edebiyatında Mehmet Niyazi, İsa Halim Yusuf, Nevzat Yusuf, Yaşar Memedemin, Altay Kerim, İsmail Ziyaeddin, İsmail Davut, Gülten Abdullah, Enver Mahmut, Emel Emin, Güner Akmolla, Neriman İbrahim, Necibe Şüküri, İon Arion, Cevat Reşit, Acıemin Baubek, Fatma Sadık, Ahmet Hacı Cemal, Mustafa Ali Mehmet, İnci Emin ve İrfan Mehmet ön plana çıkan şair ve yazarlardandır (Kalkan & Uygur, 2013).

3.5. Batı Trakya Türk Edebiyatı

Günümüzde Batı Trakya olarak andığımız bölge, Osmanlı Devleti'nin burada hakimiyetini kaybetmesinden sonra Yunanistan sınırları içerisinde kalan belli yerleri ifade etmektedir. Bu bölgede azınlık olarak yaşayan Türklerin hakları Lozan Antlaşması hükümlerince koruma altına alınmış olmasına rağmen Yunan devletinin baskı, yıldırma ve asimile etme politikaları geçmişten günümüze devam etmektedir. Bu bölgede Türk edebiyatına ilişkin faaliyetler, 1960'lı yıllara kadar sözlü edebî türlerin aktarılması şeklinde sürdürülmüştür. 1960-1980 yılları arasında Türkiye'ye öğrenim için gelen ve çoğunluğu buradaki öğretmen okullarında okuyan gençler, akabinde Batı Trakya'ya dönmüş ve Öğretmen, Birlik gibi edebî mahiyette dergiler yayımlayarak Batı Trakya Türk edebiyatının canlanmasına katkı sağlamışlardır. Bu dönemde romanlarında zulme uğrayan Türkleri konu edinen Kemal Şevket Batıbey ile çocuk masalları ve hikâyeleriyle Asım Haliloğlu ön plana çıkan edebiyatçılarıdır (Amet, 2019). Çocuk edebiyatı açısından ise Batı Trakya dergisinin 1961 yılından itibaren bir sayfasını Aliş adıyla çocuklara ayırması, mihenk taşı olarak değerlendirilebilir (İsen, 2001).

Sonraki dönemde Aliş dergisi adıyla müstakil bir çocuk dergisinin bir süre yayımlanması, çeşitli gazetelerde çocuklar için köşelerin ayrılmasının yanında 1982 yılında ilk sayısını çıkararak 25 yıllık faaliyetlerini 2007 yılındaki 326. sayısı ile sonlandıran Arkadaş çocuk dergisi, Batı Trakya'da azınlık olarak varlığını sürdüren Türk çocuklarının eğitimi, millî bilince sahip olması, Türkçe ve Türk kültürünü özümsemesi gibi hususlarda önemli roller üstlenmiştir (Topaloğlu, 2016). Batı Trakya'da çocuk edebiyatının temellerini şiir türünde verdikleri eserlerle Rahmi Ali, Hüseyin Alibabaoğlu, Alırza Saraçoğlu, Refika Nazım atmıştır. Bu bölgedeki Türk edebiyatının günümüzde canlı kalması için Rahmi Ali, Mücahit Mümin, Hakan Mümin, Mustafa Çolak, Ahmet M. Ahmet, Faik Hakkı Ali, Şefaahat Ahmet, Füsün Suka, Hasan Ahmet, Vildan Serdar, Sibel Gülistan, Hakan Mehmet, Mehmet Dükkâncı, Sema Salıhoğlu, Emre Ahmet, Halil Mustafa, Orhan Çolak ve İ. H. Babadağlı gibi edebiyatçılar çeşitli türlerde eserler kaleme almaktadır (Beksaç, 2015).

3.6. Gagavuz Türk Edebiyatı

Gagavuz Türkleri geçmişten günümüze yaşadıkları tüm zorluklara rağmen koruyabildikleri dilleri ve kültürleriyle, Türk kültür havzasının ayrılmaz bir parçasıdır. Büyük bir çoğunluğu bugün Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Gagavuz Yeri'nde yaşamakta olan Gagavuzların yazı dilinin kurucusu Mihail Çakır olarak kabul edilmektedir (Özyurt Ulutaş, 2021). 1908 yılında Gagavuz dilinde dinî kitaplar yazmaya başlayan Mihail Çakır, hayatı boyunca yazdığı eserlerle Gagavuz Türkçesini önemli bir yere getirmiş, Gagavuz Türk edebiyatının da temellerini atmıştır (Chirli, 2007). Önceleri yaşadıkları ülkelerin alfabelerini kullanmak zorunda kalan Gagavuzlar, kendilerine ait ilk alfabeyle 1957 yılında kavuşmuşlardır. Bu dönemden sonra Gagavuzlara özel Kiril alfabesiyle edebî eserler yazılmaya, okullarda ana diliyle Gagavuz dili ve edebiyatı dersleri okutulmaya başlamıştır (Argunşah, M., 2022).

Folklor ve halk edebiyatı sağlam ve canlı olan Gagavuzlar millî kimliklerini koruyabilmiş ancak edebiyat faaliyetleri bağlamında sınırlı bir üretim gerçekleştirebilmişlerdir. Dimitri Karaçoban'ın ilk hikâye yazarı olduğu Gagavuz edebiyatında az sayıda hikâye kitabına rastlanmaktadır (Argunşah, H., 2022). Çocuk şiiri, Gagavuzlarda edebiyatın en önde gelen kollarındandır. Kırlangıç, Sabaa Yıldızı ve Güneşçik adlı yayınlar, çocuklara yönelik yayın organları olarak dikkat çekmektedir (İsen, 2001). Dimitri Karaçoban, Stefan Bulgar, Mina Köse, Gavril Gaydarci, Stefan Kuruoğlu, Todur Zanet, Petır Yalancı, Nikolay Baboğlu, Diyonis Tanasoğlu, Nikolay Arabacı, Olga Radova, Lüdmila Karanfil, İvan Topal, Georgi Genov, Tudorka Arnaut ve Tina Sürme Gagavuz Türk edebiyatında önde gelen yazar ve şairler olarak gösterilmektedir (Kalkan & Uygur, 2013).

4. Problem Durumu

Türkiye dışındaki Türk edebiyatı, gerek Balkanlarda gerekse Orta Asya'da gelişim gösteren ve kökleri geçmişe dayanan edebî ürünleri ifade etmektedir. Söz konusu bölgelerde geçmişten günümüze yaşanan siyasal ve toplumsal değişim tür, tema, konu ve iletiler açısından buralardaki edebî süreçleri doğrudan etkilemiştir. Balkanlarda azınlık grupların icra ettiği edebî faaliyetler, farklı dönemlerde farklı biçimlerde kendini göstermekte; benzer şekilde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan başta olmak üzere soydaşlarımızın edebî sahadaki çabaları dönemlere göre farklılık arz etmektedir. Geline nokta bu bölgelerdeki Türkler türlü badirelerden sonra edebî üretim süreçlerinde öze dönme hakkına sahip olabilmiş, Türk sözlü ve yazılı edebiyat geleneğinin kendilerine sağladığı zengin mirastan ve Türk millî bilincinin kendilerine verdiği güçten hareketle çağdaş Türk edebiyatı alanında nitelikli eserleri vücuda getirmişlerdir.

Türkçe ders kitapları hâlen tüm sınıf seviyelerinde, öğrencilerin edebî metinleri derinlemesine inceleme, anlama, değerlendirme ve bunlardan hareketle kendi edebî zevkini oluşturma gibi önemli süreçlere katkı sağlayan temel araçtır. Ders kitapları, geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de çeşitli bilimsel araştırmaların konusu olmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın eğitim-öğretim süreçlerimizi şekillendirdiği 2005 yılından bu yana hazırlanan Türkçe ders kitapları da çeşitli açılardan incelenmiş, bunlar üzerinde burada sayamayacağımız kadar çok çalışma yapılmıştır. Bu alanda, 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan "Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri" başlığı dikkate alınarak yapılan bir araştırmada Küçükçopur, Yolcu ve Fırat (2022) 5. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarını söz konusu nitelikler açısından incelemişlerdir. Bununla birlikte yapılan alan yazın taramasında, Türkçe ders kitaplarındaki Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait eserlerin konu edildiği müstakil bir araştırmaya rastlanmamıştır. Türkçe ders kitaplarının niteliğinde doğrudan etkili olabilecek bu eserlere yönelik araştırma ihtiyacı, çalışmanın problemini ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinler hangi ülkeler ve edebiyatçılardan seçilmiştir?

2. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinler hangi türlerden seçilmiştir?

3. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinler Türkçe ders kitaplarında hangi amaçlarla kullanılmıştır?

5. Amaç

Bu çalışmanın amacı, 1-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinleri belirlemek, bunların kullanım durumlarını çeşitli yönlerden incelemek ve değerlendirmektir.

6. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Basılı ve/veya elektronik dokümanların kullanıldığı sistematik bir işlem olan doküman inceleme; nitel araştırmadaki diğer analitik yöntemler gibi anlam ortaya çıkarmak ve ampirik bilgi geliştirmek amacıyla verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir. Dokümanlar, bir araştırmacının müdahalesi olmadan kaydedilmiş metin ve görüntüler içerebilir (Bowen, 2009). Bu bağlamda Türkçe ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılmış, her bir sınıf seviyesine (1-8. sınıflar) ait, çeşitli yayınevleri tarafından hazırlanmış birer Türkçe ders kitabı, çalışmaya konu olan metinlerin kullanımını açısından taranmıştır. Türkçe ders kitapları, hâlihazırda okutulan kitaplar arasından rastgele seçilmiştir. Çalışmanın verileri, betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Betimsel analizde veriler tematik olarak belirlenir ve tanımlanır, daha sonra bunlar anlaşılma ve açıklanmaya çalışılır. Betimsel analiz sırasında, elde edilen veriler kategorik ve kronolojik olarak düzenlenir, gözden geçirilerek kodlanır ve ortaya çıkan fikirlerin bir listesi tutulur (Creswell, 2003). Buna bağlı olarak Türkçe ders kitaplarından elde edilen veriler, çalışmanın bulgular bölümünde sıralanmış, açıklanmış ve bir tabloyla kategorik olarak sunulmuştur.

7. Bulgular

Türkçe ders kitaplarının Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatları eserleri bağlamında tarandığı çalışmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular 1-8. sınıf düzeyinde sırasıyla sunulmaktadır.

1. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 1: Ali Rıza Saraçoğlu-Yarınlar Sizin Olacak

TEMA SONU ÇALIŞMALARI

A. Aşağıdaki siiri sessiz okuyunuz.

YARINLAR SİZİN OLACAK

Günleriniz olup kutlu,
Yaşayacaksınız mutlu...
İnanınız gercektir bu!
Yarınlar sizin olacak...
(...)

Son verin düşmanlıklara!
Sizler beyaz, sarı, kara...
Selâm bütün çocuklara!
Yarınlar sizin olacak...

Ali Rıza SARAÇOĞLU
Ey Yağız Toprak
(Kisaltılmıştır.)

B. "Yarınlar Sizin Olacak" başlıklı siire göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. sınıf Türkçe ders kitabında, 6. temanın sonunda yer alan “Tema Sonu Çalışmaları”nda Gümölcineli şair Ali Rıza Saraçoğlu’nun “Yarınlar Sizin Olacak” adlı şiiri yer almaktadır. Bu eser kitapta, kazanımların sağlanması amacıyla temaya uygun bir okuma ya da dinleme metni olarak değerlendirilmemiştir. Batı Trakya Türk edebiyatı sahası edebi eserlerinden olan şiir, milli kültürümüz temasına ilişkin değerlendirme soruları kapsamında kullanılmaktadır.

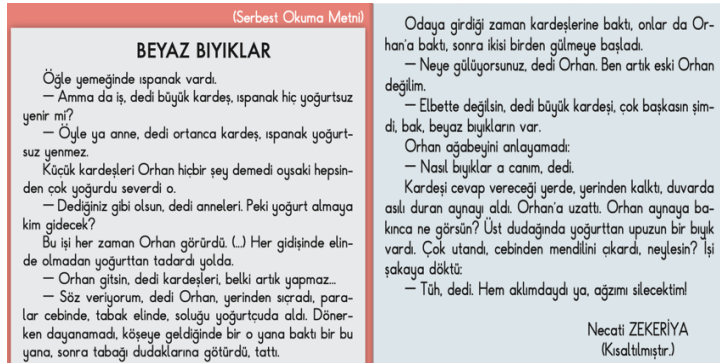
2. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 2: Hocageldi Nurmuradov-Vatan

2. sınıf Türkçe ders kitabında, Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından birer metne yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki Türkmenistan doğumlu şair Hocageldi Nurmuradov'a ait “Vatan” şiiri, ikincisi ise Makedonyalı edebiyatçı Necati Zekeriya'nın “Beyaz Bıyıklar” adlı hikâyesidir.

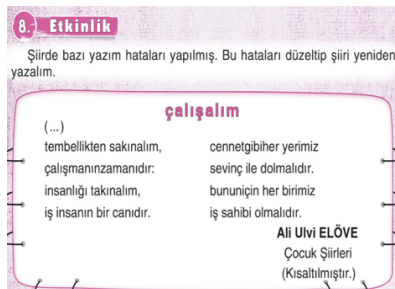
Görsel 3 ve Görsel 4 : Necati Zekeriya-Beyaz Bıyıklar

Kitapta her iki metin de serbest okuma metni olarak değerlendirilmiştir. Vatan metni Millî Mücadele ve Atatürk; Beyaz Bıyıklar metni ise Sağlık ve Spor temasının sonunda ilgili temaları desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

3. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 5: Ali Ulvi Elöve-Çalışalım

3. sınıf Türkçe ders kitabında, “vatandaşlık” temasına bağlı olarak “israf” konusu işlenmekte, bu konunun 8. etkinliğinde Selanik doğumlu Türk şair, öğretmen, çevirmen ve dilci Ali Ulvi Elöve’nin “Çalışalım” adlı şiiri yer almaktadır. Etkinlikte şiirin konusu, ana fikri ya da duygusu değil yapılan yazım hataları üzerinde durulmaktadır. Şiirden hareketle yazma becerisine yönelik olarak “Harflerin yapısal özelliklerine uygun kelime ve cümleler yazar.” (MEB, 2019) kazanımının sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

4. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 6 ve Görsel 7: Azerbaycan Masalları-Küçük Fare İle Aslan

KÜÇÜK FARE İLE ASLAN

Serbest Okuma

Merhaba çocuklar,
Günlerden bir gün, bir küçük fare ağzında peynirle bir büyük tepenin üzerine çıktı ki orada yemin fakat o sırada tepenin üzerine çıkmasıyla birlikte tepe sallandı.
O zaman fare haykırdı:
- De-de-depreml!
Bu bir deprem değildi. Fare o yana, bu yana bir baktı ama onun çıktığını sandığı tepe değilmiş, o bir aslanmış! Şişman aslan ayağa kalktı ve farenin kuyruğundan tuttu.
- Mmmm, dedi aslan, yemek için güzel bir lokma, akşam yemeğinden evvel bir yağlı lokma yemek yakışır.
Ama küçük fare yenilmeyi istemiyordu. O gece büyük bir peynir misafirliğine gitmek istiyordu ve kaç gündün beri bunu bekliyordu.
Şişman aslan onu tam ağzına atacakken fare,
- Rica ediyorum beni yeme! Sen izin ver ben gideyim, bu iyiliğinin karşılığında ben de sana bir gün iyilik yaparım, dedi.
O sırada aslan, farenin sözünü işitti ve bir an durup iştahla bir kahkaha attı. Öyle gülünç geldi ki bu söz ona, ömründe hiç böyle gülmemişti.
- Yani senin gibi küçük bir fare mi benim gibi büyük bir aslana yardım edecek? Çok gülünç bir söz!
Aslan tekrar güldü, o kadar güldü ki gülmekten karnı ağrıdı. Sonra,
- Aaah! Çok güldüm, dedi.

Ama aslanla konuşa konuşa fare ağacın üzerine çıktı ve başladı ağı dişlemeye. Fare ağı dişleye dişleye bitirdi. Avcıların da sesi git gide yaklaşıyordu... Birden ağın ipleri koptu ve aslan hürriyetine kavuşup yere düştü.

Aslan ayağa kalktı, gök gürleri gibi bir nara attı, avcıların hepsi korkup kaçtılar. Avcıları gittikten sonra aslan ile fare el ele verdiler.

Fare:
- Gördün mü? Ben sana demiştim, ben de sana bir gün yardım ederim diye!

Aslan:
- Seni o gün yemediğim için şimdi çok sevişliyorum. O gün iyi ki bana o sözü söylemeyi düşündün.

O gündün sonra, küçük fare ile aslan arkadaş oldular ve ne zaman aslanın sırtı kaşındıysa küçük fare onun sırtından dolandı.

Azerbaycan Masalları
Hazırlayan: R. Seyfi YURDAKUL

4. sınıf Türkçe ders kitabı “erdemler” temasının sonunda serbest okuma metni olarak “Küçük Fare İle Aslan” adlı bir fabl yer almaktadır. Metnin sonunda eserin “Azerbaycan Masalları”ndan olduğu bilgisi ve hazırlayanın adı bulunmaktadır. Ders kitabının kaynakçasına bakıldığında metnin R. Seyfi Yurdakul tarafından hazırlanan Azerbaycan’dan Masallar adlı kitaptan alındığı görülmektedir.

5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 8: Bahtiyar Vahapzade-Güliden Güle Konur Zer Kelebekler

Serbest Okuma Metni

GÜLDEN GÜLE KONUR ZER KELEBEKLER

Güliden güle konur zer kelebekler
Bildirmek istiyor var olduğunu.
Allanıp, hallanıp güller, çiçekler
Bildirir hayata vurulduğunu.
Sular şakırdayıp gösterir bize
Yerlerin terkinden car olduğunu.
Kuşlar şarkı deyip kandırır bize
Dünyanın arzuya dar olduğunu.

Bahtiyar VAHAPZÂDE

5. sınıf Türkçe ders kitabında Azerbaycanlı şair ve yazar Bahtiyar Vahapzade’ye ait “Güliden Güle Konur Zer Kelebekler” adlı şiir, “doğa ve evren” temasının sonunda serbest okuma metni olarak yer almaktadır. Bu durum, alt sınıfların Türkçe ders kitaplarındaki kullanım tercihleriyle paralellik göstermektedir.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Görsel 9 ve Görsel 10: Tatar Masalı-Aksakallı Bilge ve Kağan

AKSAKALLI BİLGE VE KAĞAN (Serbest Okuma Metni)

Bir zamanlar, Tatar halkının başına zalim bir kağan geçmiş. Kendi çok genç olan kağan, "Bu dünyada yalnızca gençlere yer var." diye düşünüyormuş. Yaşlılar, gençlerin sırtında bir yük olarak görüyormuş. Bu nedenle de ülkede yetmiş yaşını aşan herkesin öldürülmesini emretmiş.

Köylerden birinde, yaşlı babasını çok seven bir genç varmış. Babasını saklamış. Delikanlı babasını ziyarete gittiğinde, babası sormuş: "Oğulcuğum neler oluyor dünyada?"

"Bugün kağan at sırtında bizim nehrin civarından geçiyordu. Nehirde parılayan bir şey gördüler. Askerlerin hepsi suya girdi ama ışık saçan o değerli taşı bulamadılar. Askerler suya girince taş kayboluyordu."

"Ondan kolay ne var oğlum?" demiş yaşlı baba. "Suyun kıyısında bir ağaç var mı?"

"Evet, bir söğüt ağacı var."

"Peki, o ağaçta bir kuş yuvası da var mı?"

"Olabilir, oralarda kirlenmiş yuvaları olması gerekir. Ama artık güz geldi, kirlenmişler çoktan göç ettiler."

Gerçekten de yine babasının dediği gibi olmuş. (...) Oğlan da soruyu kolayca yanıtlamış. Kağan genç bir oğlanın aklına yetişemedikleri için vezirlerine çok kızmış. Delikanlıyı da yanına çağırılmış.

"Şimdi bana bu soruların yanıtını nasıl bildiğini söyle. Yanıtını beğenirsem seni yanıma alacağım yoksa hemen burada kafanı uçurtacağım."

"Sultanım, benim yaşlı bir babam var. Yetmiş yaşını geçti, ama ben ona kıyamadım. Sakladım onu. Benim aklımın yetmediği sorulara yanıtları verdi. Yaşlılık deneyim ve bilgi demektir, ben de bu sayede sizin sorularınızı yanıtlayabildim. Kağan düşünmüş ve delikanlıya hak vermiş. Yaşlılara da ihtiyaç olduğunu fark etmiş. Delikanlıyı hizmetine almış, bilge babasını da başvezir olarak görevlendirmiş."

Yanlış kararlardan dönmeyi kabul edebildiği için, adil bir sultan olarak uzun bir zaman saltanat sürmüştü. Halkı tarafından çok sevilmiş.

Tatar Masalı

6. sınıf Türkçe ders kitabı "erdemler" ve "iletişim" temalarının serbest okuma metinlerinden biri "Aksakallı Bilge ve Kağan" masalı, diğeri ise "Ana" adlı hikâyedir.

Görsel 11 ve Görsel 12: Nihat Altınok-Ana

ANA (Serbest Okuma Metni)

(Okuyacağınız metin Balkan Türk Edebiyatı örneklerindedir.)

Gene açtı ağzını gelin. Aklına geleni okuyordu. Yan tarafta oturan saçlarına beyaz yürümüş kadıncağzı da bir şeyler demek istiyor ama öteki aman vermiyordu. Yorgunluğuna yorgunluk, acısına acı katıyordu. Oysa yava gelmişti köyden. Bir tebessüme, tatlı bir söze muhtaçtı. Dargındılar ya birbirlerine, kaç aydır görüşmemişlerdi. Kadıncağzı dayanamamış çekip gelmişti işte...

Gelinin çenesi durmak bilmeyen bir makine gibi çalışıyor, yorulmaksızın hücum ediyor, söylüyor da söylüyor...

Mehmet birden ayağa fırladı. Kafasında şimşekler çakıyordu. İki adım ilerledi, sonra durdu. Kadın anası, diğeri ise karısıydı. Bağırarak, haykırmak geliyordu Mehmet'in içinden ama beceremiyordu. Ne yapacağını bilemiyor, bir karara varamıyordu. Odanın ortasında bir heykel gibi dimdik duruyordu. Bir müddet bakıştılar. Ortalığa acı bir sessizlik çöktü. Âdetâ koşarcasına o tatlı ve çingirak sesiyle Vildan girdi odaya.

Anadır o, bilir. Hiçbir şey istemez bizden, bir tatlı söz, azıcık şefkat arar. Biz bunun farkına bile varamayız, icritiriz onu. Aklımıza geleni, ağzımıza düşen her sözü söyleriz. Bazı acı sözler de söyleriz. Ama o yine evladına darılmaz, affeder onu. Tanyamazsın, bilemezsin sen o anayı. Zaten nereden bileceksin? Biz de bilemiyoruz ya. Belki de öğreniriz kızım. Bir gün o ananın mezar taşına yazacağımız yazıyı okumazdan önce öğreniriz belki."

Mehmet, konuşuyor da konuşuyor. Sanki yıllarca hiç konuşmamış, ağzında kilit bulunmuş ve kilit şimdi defedilmiş de konuşmuş konuşacağı geliyordu. Bir an sustu. Etrafına baktı, başını kaldırmaya cesaret edemeyen karısı boynunu bükmüş yere bakıyor, yan tarafta oturan ana ise nasırlı avuçlarıyla ıslak şakaklarını siliyordu. Kızı Vildan ise sanki her şeyi unutmuştu. Sadece ananın yüceliğini düşünüyör, güzel ve parlak gözleriyle uzaklara, çok uzaklara bakıyordu.

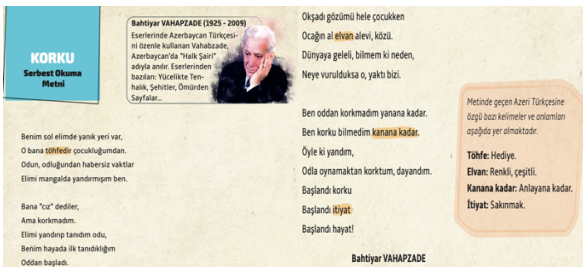
Nihat ALTINOK
(Kısaltılmıştır.)

Bir Tatar Masalı olduğu ifade edilen Aksakallı Bilge ve Kağan metni, Tarık Demirkan'ın "Güz Masalları" adlı kitabından alınmıştır. Ana adlı hikâye ise Bulgaristan doğumlu şair, yazar ve mütercim Nihat Altınok'un "Labirent Çılgınlıkları" adlı kitabından seçilmiş bir eserdir.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

7. sınıf Türkçe ders kitabında bir serbest okuma metni ve bir de etkinlik metni olmak üzere Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından birer eser yer almaktadır. Bunlardan ilki Bahtiyar Vahapzade'ye ait "Korku" adlı şiirdir ve "duygular" temasında kullanılmaktadır.

Görsel 13 ve Görsel 14: Bahtiyar Vahapzade-Korku

İkinci eser ise Prizren (Kosova) doğumlu Türk yazar, şair ve öykücü Nusret Dişo Ülkü'nün "Türkçem" adlı şiiridir. Eser, bir yazma etkinliğinde kullanılmaktadır. Şiirin uyandırdığı duygu ve düşüncelerden hareketle öğrencilerden bir deneme yazmaları istenmektedir.

Görsel 15: Nusret Dişo Ülkü-Türkçem

7. Etkinlik "Türkçem" şiirini okuyunuz. Okuduğunuz şiirin sizde uyandırdığı duyguyu ve düşüncelerle ilgili bir deneme yazınız. Yazınıza uygun bir başlık belirleyiniz.

TÜRKÇEM
 Bir ben varım,
 Benimle birlikte Türkçem,
 Türkçemle birlikte bir ben varım.
 Ne başında ne sonunda gelir uygar dillerin.
 Azeri'den tut, Balkanlara çık
 O Türkçe benim, ben o Türkçenin.

Bir ulusum var:
 Ulusuma birlikte Türkçem
 Türkçemle birlikte bir ulusum var.
 Ne başında ne sonunda gelir uygar ulusların.
 Orta Asya'dan tut, Orta Anadolu'ya çık
 O ulus benim, ben o ulusun.

Bir ben varım,
 Benimle birlikte Türkçem,
 Türkçemle birlikte bir ulusum var.
 Ne başında ne sonunda gelir uygar dil ve ulusların.
 Türkçem başlar Azeri'den Balkanlara
 Ulusum, Orta Asya'dan Anadolu'ya çıkar.

Nusret Dişo ÜLKÜ

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

8. sınıf Türkçe ders kitabında bir Türk cumhuriyetleri ve bir de Balkan Türkleri edebiyatlarından olmak üzere iki esere yer verilmektedir. Bunlardan birincisi "birey ve toplum" temasında yazma etkinliğinde kullanılan Bahtiyar Vahapzade'ye ait "Azerbaycan-Türkiye" şiiridir. Etkinlikte öğrencilerden şiirin kendilerinde uyandırdığı duygulardan hareketle bir şiir yazmaları istenmektedir.

Görsel 16 ve Görsel 17: Bahtiyar Vahapzade-Azerbaycan-Türkiye

7. ETKİNLİK

Aşağıdaki şiiri okuyunuz. Şiirin sizde uyandırdığı duygulardan hareketle defterinize bir şiir yazınız. Yazdığınız şiire uygun bir başlık koyunuz.

AZERBAJYAN-TÜRKİYE

Bir ananın iki oğlu,
 Bir ağacın iki kolu.
 O da ulu, bu da ulu
 Azerbaycan-Türkiye.

Dinimiz bir, dilimiz bir,
 Ayımız bir, yılımız bir,
 Aşkımız bir, yolumuz bir
 Azerbaycan-Türkiye.

Birdir bizim her hâlimiz
 Dileğimiz hayalimiz.
 Bayraklarda hilalimiz
 Azerbaycan-Türkiye.

Anayurda yuva kurdum,
 Ata yurda gönül verdim.
 Ana yurdum, ata yurdum
 Azerbaycan-Türkiye.

Bir milletiz, iki devlet
 Aynı arzu, aynı niyet.
 Her ikisi cumhuriyet
 Azerbaycan-Türkiye.

Bahtiyar VAHABZADE
 (Bahtiyar VAHABZADE)

Kitaptaki ikinci metin, Prizren doğumlu Türk yazar, şair ve öykücü Zeynel Beksaç'ın "İstanbul'la Hasbih'al" adlı şiiridir. Eser, "zaman ve mekân" temasında serbest okuma metni olarak kullanılmaktadır.

Görsel 18, Görsel 19 ve Görsel 20: Zeynel Beksaç-İstanbul'la Hasbih'al

ZAMAN VE MEKÂN

İSTANBUL'LA HASBİH'AL
 Hiç hesap yapmadım
 Bu kaçınıcı gelişim sana bilmiyorum.
 Bildiğim tek şey
 Yeniden kolların arasındayım İstanbul!
 Biraz yorgunum ama
 Neşem de buruk
 Oyle garip bir hâlideyim işte.
 Gönderme, bırak beni kalayım
 Oturma izni isteme benden
 kadim bir dostluk bizimki.
 Hatırla dağlardan denize indirilen
 bir gemi de bendim.
 Senin anlayacağın
 Fatih'ten beri adımların sokaklarında
 Bırak bir tepede de ben olayım sende ilahi şehir.

Serbest Okuma Metni

Ah İstanbul!
 Alınım kırışıklarını bir oku.
 Oku ki o hep halkını sevdi der
 Sevmek huzurun çarısıdır bilirsin
 Varsın çığ gibi büyüsün sevgi
 Gökkuşluğu renkleriyle gülmüsesin insanlık.
 (...)
 Ah İstanbul!
 Göç yağmurlarıyla sulanan toprağın
 Çocuklarımızı biz
 Trenlerin, otobüslerin ardından
 Sallanan mendiller hâlâ ıslak
 Yollar bu yüzden uzar gider
 Gurbet bu yüzden acı ve çekilmez
 Bizim ora erkekleri türküler eşliğinde

Yeminim var kaldırımlarına
 Sokağına, taşına, dağına
 Çeşmelerinde akan suya,
 İrmaklarında yüzen balığa.
 (...)
 Şairime, sanatçıma, halkıma
 Hoşgörüyü sinesine çekenlere
 Barış tohumları ekenlere
 Gökteki yıldızla, aya
 Yol ver gideyim İstanbul!
 Alışkanlıkların sürüklediği yere.

Zeynel BEKSAÇ
 (Kısaltılmıştır.)

Çalışmada yapılan tarama sonucunda, 1-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında tespit edilen Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait eserlerin sınıf düzeyine göre listesi aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1. 1-8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait eserler

Sınıf düzeyi	Metin ve türü	Yazar	Edebiyat sahası	Kullanım şekli
1	Yarımlar Sizin Olacak-Şiir	Ali Rıza Saraçoğlu	Balkan Türkleri edebiyatları	Tema sonu değerlendirme çalışmaları etkinlik metni
2	Vatan-Şiir	Hocageldi Nurmuradov	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Serbest okuma metni
2	Beyaz Bıyıklar-Hikâye	Necati Zekeriya	Balkan Türkleri edebiyatları	Serbest okuma metni
3	Çalışalım-Şiir	Ali Ulvi Elöve	Balkan Türkleri edebiyatları	Etkinlik metni
4	Küçük Fare İle Aslan-Fabl	Hazırlayan- R. Seyfi Yurdakul	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Serbest okuma metni
5	Gülden Güle Konur Zer Kelebekler-Şiir	Bahtiyar Vahapzade	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Serbest okuma metni
6	Aksakallı Bilge ve Kağan-Masal	Hazırlayan-Tarık Demirkan	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Serbest okuma metni
6	Ana-Hikâye	Nihat Altınok	Balkan Türkleri edebiyatları	Serbest okuma metni
7	Korku-Şiir	Bahtiyar Vahapzade	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Serbest okuma metni
7	Türkçem-Şiir	Nusret Dişo Ülkü	Balkan Türkleri edebiyatları	Etkinlik metni
8	Azerbaycan-Türkiye-Şiir	Bahtiyar Vahapzade	Türk cumhuriyetleri edebiyatları	Etkinlik metni
8	İstanbul'la Hasbihâl-Şiir	Zeynel Beksaç	Balkan Türkleri edebiyatları	Serbest okuma metni

Tablo 1'de yer alan bilgilerden hareketle Türkçe ders kitaplarında tespit edilen metinler genel olarak değerlendirildiğinde, Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait eserlerin ortaokul düzeyi ders kitaplarında daha fazla yer aldığı; ilgili edebiyat sahalarından şiir türünde eserlerin daha çok tercih edildiği; Balkan Türkleri edebiyatlarından seçilen eserlerin şair-yazar bağlamında çeşitlilik arz etmesinin yanında, Türk cumhuriyetleri edebiyatları alanında Bahtiyar Vahapzade'nin eserlerine ağırlık

verildiği; son olarak kitaplarda kullanılan eserlerin çoğunlukla serbest okuma metni olarak kullanıldığı görülmektedir.

8. Sonuç ve Öneriler

Dil eğitimi ve öğretimi süreçlerinin başarılı sonuçlar ortaya çıkarmasında, kullanılan araçlar büyük öneme sahiptir. Günümüzde eğitim teknolojilerinde yaşanan gelişim ve değişime rağmen Türkçe ders kitapları, Türkçenin eğitimi ve öğretiminde en önemli aktörlerden biridir. Bu bakımdan Türkçe ders kitabı yazarlarına büyük görevler düşmektedir. Ders kitapları, mevcut öğretim programına uygun olarak belli ölçütler doğrultusunda hazırlanmaktadır. Hazırlanan kitaplar da Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenen komisyonlarca değerlendirilmekte, ders kitabı olarak kullanılması kabul ya da reddedilmektedir. Bu aşamalar, ders kitabı yazarlarının yazım sürecini titizlikle yürütmesini gerektirmektedir. Doğal olarak kitap yazım aşamalarında belli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Türkçe ders kitabı yazarlarının en çok karşı karşıya kaldıkları güçlüklerden biri metin seçimidir (Aytaş, 2001). Öğretim programında belirtilen ve bir kısmı zorunlu olmak üzere Türkçe ders kitabında yer alan tema ve konulara; sınıf düzeylerine uygun olarak bilgilendirici, hikâye edici metin türleri ve şiir türüne; kazanımların sağlanması amacıyla etkinliklere uygun metinler bulup seçmek oldukça zaman alan ve zorlayıcı bir süreçtir. Türkçe ders kitaplarına metin seçiminde sıkça karşılaşılan durumlardan biri aynı metnin farklı sınıf düzeylerinde kullanılması ya da belli türlerde seçilen metinlerin sürekli aynı yazar veya şairlerden seçilmesidir. Her ne kadar 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda "Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır." (MEB, 2019, s. 18) ibaresi bulunsa da ayrı ayrı grup ya da yazarlar tarafından birbirinden bağımsız hazırlanan Türkçe ders kitaplarında bu sorunun çok sık görüldüğü dikkat çekmektedir (Akdeniz, 2019). Bu durum çalışmamızda da kendini göstermekte, Türk cumhuriyetleri edebî sahasında çok sayıda edebiyatçı olmasına rağmen üç farklı sınıf düzeyinde Bahtiyar Vahapzade'ye ait şiirlerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Oysaki çalışmanın ilk bölümünde ifade edildiği üzere gerek Türk cumhuriyetleri gerekse Balkan Türkleri edebiyatlarında çocuklara yönelik eserler kaleme alan çok sayıda edebiyatçı yer almaktadır. Buradan hareketle ders kitabı yazarlarının metin seçimi aşamasında, hem ülke hem de edebiyatçılar açısından bir kısır döngünün içine girdiği; Türk dünyasında çok sayıda ülke, bölge, yazar ve şair içerisinden sadece en görünür ve bilinir olanlardan tercihte bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkçe ders kitabı yazarlarındaki bu eğilim, çocukların Türkiye dışında farklı ülke ve bölgelerde yaşayan çok sayıda Türk'ün kültür ve edebiyatı ile ilgili bilgi sahibi olmalarını sınırlamaktadır.

Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinler, öğretim programında sınıf düzeylerine göre listelenmiş metin türlerine uygun olarak belirlenmelidir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda metin türleri; bilgilendirici metinler, hikâye edici metinler ve şiir olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Programda bu üç ana türün özelliklerini taşıyan çok sayıda metin türü listelenmekte ve bunların uygun görüldüğü sınıf düzeyleri belirtilmektedir. Ders kitaplarında hangi metin türünün hangi temada kullanılacağı kitap yazarlarının tercihinin bırakılmakta, bununla beraber hem temalar arasında hem de hem de kitap bütününde metin türü dağılımının dengeli olması beklenmektedir (MEB, 2019). Kitap yazarlarına kitaptaki metin sayısı ve metin türü kullanımı şartına uymak kaydıyla tema ve konuya uygun metin türü seçiminde esneklik sunan bu yaklaşım, 2015 Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndan beri devam etmektedir (MEB, 2015). Türkçe ders kitaplarında metin türü dağılımları, öğretim programlarındaki bu esneklikten olumsuz etkilenmektedir. Konuyla ilgili yaptıkları çalışmalarda Civan (2019), Türkben (2018), Yılmaz ve Korkmaz (2016) Türkçe ders kitaplarının hazırlanmasında gerekli özenin gösterilmediği ve metin türlerinin kitaplarda dengeli dağılmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer durum Türk

cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından seçilen metinler için de geçerlidir. Çalışmamızın bulguları incelendiğinde, kitaplarda tespit edilen 12 metinden 8'inin şiir türünde olduğu görülmektedir. Bu veri bizi metin seçiminde kolaycılığa kaçıldığı sonucuna ulaştırmaktadır. Bilhassa Balkan Türkleri edebiyatlarında çocuk şiirinin yaygın ve gelişmiş olması, yazarları bu türün tercihinə yönlendirmektedir. Şiir türüne ilişkin kaynaklara ulaşmak ise hâliyle daha kolay olmaktadır. Ancak yine çalışmamızın ilk bölümünde her bir ülke ve azınlık grubun edebiyatına ilişkin sunulan bilgiler, Türkiye dışındaki Türklerin sözlü edebiyat geleneğine bağlı olarak masal, ninni, bilmece, tekerleme türünde önemli bir külliyata sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazılı edebiyatın gelişmesine paralel olarak nitelikli çocuk hikâyelerinin de üretildiği bilinmektedir. Ancak ne yazık ki Türkçe ders kitaplarında, ilgili ülke ve bölgelerin edebiyatlarındaki bu türlere çok az rastlanmaktadır.

Türkçe ders kitaplarındaki metinler ve bu metinlere bağlı olarak geliştirilen etkinlikler, bu kitapları temel kaynak yapan iki önemli unsurdur. Metinler, kaynaklık ettiği etkinlikler aracılığıyla öğretim programında yer alan kazanımların sağlanmasında temel rol oynamaktadır (Sarıkaya, 2019). Çalışmamızdan elde edilen veriler, incelenen Türkçe ders kitaplarında yer alan Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait hiçbir metnin etkinliklere kaynaklık etmek ya da kazanımların sağlanmasına aracılık etmek amacıyla kullanılmadığını göstermektedir. Türkçe ders kitaplarının her birinde üç okuma ve bir dinleme metni olmak üzere toplam dört tema ana metni bulunmaktadır. Çalışmada tespit edilen metinlerin hiçbiri ana metin olarak tercih edilmemiştir. Bu metinler ya bir serbest okuma metni ya da temaların içerisinde sadece bir kazanıma hizmet eden etkinlik metni olarak kendilerine yer bulabilmişlerdir. Dolayısıyla Türkiye dışındaki Türklerin duyuş, düşünüş ve yaşayışlarına ait izler barındıran; farklı ülkelerde yaşayan soydaşlar ile azınlık bir grubu oluşturan Türklerin kültür ve edebiyata yansıyan tecrübelerini anlama ve anlatmaya gereken özen gösterilmemektedir.

Çalışmanın sonuçlarından hareketle, Türkçe ders kitaplarına seçilecek Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına yönelik eserlerle ilgili olarak aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

1. Türkçe ders kitabı yazarları, metin seçimi aşamasında Türkiye dışındaki Türklerin edebiyatları ile ilgili detaylı bir araştırma yapmalıdır. Gerek Türk cumhuriyetlerindeki gerekse farklı ülkelerde azınlık durumundaki soydaşlarımızın edebiyat dünyasına katkılarına ilişkin bilgi edinmeli, eserlerin seçiminde ülke ve edebiyatçı çeşitliliğini sağlamalıdır.

2. Türkçe ders kitaplarına seçilecek Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinlerin farklı türlerde olmasına özen gösterilmeli; bilgilendirici, hikâye edici ve şiir türündeki metinler içerisinde hedef kitleye uygun örnekler kitaplarda yer almalıdır.

3. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarına ait metinler, Türkçe ders kitaplarında ana metin olarak kullanılmalı; bu metinlerden hareketle etkinliklerin geliştirilmesi ve kazanımlara ulaşılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Adıgüzel, S. (2011). Bahtiyar Vahabzade'nin şiirinde millet, vatan ve dil. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2011(31), 63-74.
- Ağca, F. (2012). Türkmen edebiyatı. Y. Akpınar & F. Ağca (Edt.). *Çağdaş Türk edebiyatları-I* içinde (s. 110-137). Ankara: Anadolu Üniversitesi.
- Akdeniz, S. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının Türk ve dünya edebiyatını temsil kabiliyeti açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 1119-1136.

- Akgün, A. (2011). Balkan Türkleri çocuk şiirinde milliyet kavramı ve diğer milletlere bakış (Bulgaristan-Batı Trakya örneği). *XI. Uluslararası Dil-Yazın-Değişbilim Sempozyumu (Gönüllülük ve Hoşgörü)*. Sakarya Üniversitesi. 13-14 Ekim 2011. Sakarya. ss. 65-79.
- Akgün, A. (2012). Bulgaristan Türkleri çocuk şiirinde milliyet kavramı ve Bulgarların ele alınışı. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(15), 150-159.
- Akgün, A. (2016). *Bulgaristan Türkleri çocuk edebiyatı (dönemler-temsalciler-türler)*. Ankara: Bengü.
- Amet, N. (2019). *Batı Trakya Türk şairlerinin duygu ve düşünce dünyası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Argunşah, H. (2022). Çağdaş Gagavuz edebiyatında hikâye. M. Argunşah, Â. Terzi & A. Durkun (Edt.). *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni* içinde. (s. 33-39). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Argunşah, M. (2022). Gagavuz Türkçesinin tarihi gelişimi ve bugünkü durumu üzerine. M. Argunşah, Â. Terzi & A. Durkun (Edt.). *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni* içinde. (s. 41-50). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aşlar, H. (2018). Modern Kırgız edebiyatında ilk yazarlar ve ilk hikâyeler. *Türkoloji*, 2018(89), 16-40.
- Aytaş, G. (2001). Türkçe ders kitaplarının yazımında metin seçimi ve metin altı sorularının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar. *Türk Yurdu*, 21(162), 56-61.
- Aytaş, G. (2006). Edebî türlerden yararlanma. *Millî Eğitim Dergisi*, 36 (169). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36938/422340> 01.10.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Beksaç, Z. (2015). Balkanlarda Türk çocuk edebiyatı. <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/750.pdf> 02.10.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Buttanrı, M. (2005). Bulgaristan Türk edebiyatı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 27-45.
- Chirli, N. (2022). Geçmişten bugüne Gagavuz Türkçesi. M. Argunşah, Â. Terzi & A. Durkun (Edt.). *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni* içinde. (s. 71-78). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Cigitov, S. (2006). Çağdaş Kırgız edebiyatına dair. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 7-20.
- Civan, M. (2019). *6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarının tema ve metin türü açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Creswell, J. W. (2003). *Research: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California. EUA: Sage.
- Çonoğlu, S. (2011). Türkmen edebiyatı: Onsekizinci yüzyıldan bağımsızlık dönemine. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011(15), 333-347.
- Demirel, Ö. & Kiroğlu, K. (2021). Eğitim ve ders kitapları. Ö. Demirel & K. Kiroğlu (Edt.). *Ders kitabı incelemesi* (5. b.) içinde (s. 4-12). Ankara: Pegem Akademi.

- Duman, G. B. (2016). Kırgız halk edebiyatının çağdaş Kırgız edebiyatına tesirleri. V. *Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*. 13-16 Nisan 2016. Komrat, Moldova.
- Duman, G. B. & Memmedov, R. (2019). 1970'li 80'li yıllarda Azerbaycan çocuk edebiyatında folklor. *ZfWT*, 11(3), 45-52.
- Göçer, A. (2010). Türkçe öğretiminde çok uyaranlı bir öğrenme ortamı oluşturmak için seçkin edebî ürünlerden yararlanma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27(2010), 341-369.
- İsen, M. (2001). Balkanlarda Türk çocuk şiiri. *Bilig*. <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3415-published.pdf> 02.10.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- İsmaylova, J. (2010). Romanya'da Türk edebiyatı ve temsilcileri. *Türkiye'de Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 173-185.
- Kalkan, Ş. M. (2022). *Bulgaristan Türk çocuk öyküsü (temsilciler-metinler-bibliyografya)*. Ankara: İksad.
- Kalkan, Ş. M. & Uygur, C. V. (2013). Balkanlarda Türk edebiyatı ve Karakalpak edebiyatı. Y. Akpınar & F. Ağca (Edt.). *Çağdaş Türk edebiyatları-II* içinde (s. 172-196). Ankara: Anadolu Üniversitesi.
- Kara, M. (1998). Türkmen Türkleri edebiyatı. https://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/mehmet_kara_turkme_n_turkleri_edebiyati.pdf 01.10.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Koç, R. (2023). Millî kültür inşası ve dil bilinci kazandırma aracı olarak Kosova Türk edebiyatında ninni. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2023(59), 22-39.
- Korkmaz, M. (2021). Özbekistan'ın çağdaş şairleri üzerine değerlendirme. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 85-98.
- Küçükçopur, F., Yolcu, A. & Fırat, D. (2022). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler üzerine Türkçe öğretim programında belirtilen özellikler açısından bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(124), 24-44.
- Memmedov, R. (2012). Çağdaş Azerbaycan çocuk edebiyatı. IV. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*. İstanbul Kültür Üniversitesi. 27-28 Ağustos 2012. İstanbul. ss. 589-586.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Morkoç, A. (2020). Kazak edebiyatında hikâye. G. Kurt (Edt.) *Filoloji alanında teori ve araştırmalar* içinde. (s. 145-180). Ankara: Gece Kitaplığı.

- Nussipkhan, G. (2021). *Kazak çocuk folkloru*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Oba, E. (2014). Bağımsızlık devri Özbek edebiyatı. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 997-1008.
- Özyurt Ulutaş, S. (2021). *Gagauzlar*. İstanbul: Selenge.
- Sağlam, S. & Biray, N. (2018). XX. Yüzyıl Türkmen edebiyatı. O. Söylemez & S. Azap (Edt.). *Türk dünyası çağdaş edebiyatları el kitabı* içinde (s. 425-568). İstanbul: Kesit.
- Sarıkaya, B. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki (5, 6, 7 ve 8. sınıf) etkinliklerin değerlendirilmesi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2019(64), 563-580.
- Shaini, R. (2019). *Makedonya Türk çocuk edebiyatında değerler eğitimi Tomurcuk dergisi örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Tokmak, A. & Kara, İ. (2020). Türk devletleri teşkilatı ülkelerinin yurtdışında yerleşik yaşayan vatandaşlarına yönelik uygulamalarının analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 677-690.
- Topaloğlu, Y. (2016). *Batı Trakya Türklerinin çocuk dergisi: Arkadaş çocuk dergisi*. https://www.academia.edu/41368286/Batı_Trakya_Türklerinin_Çocuk_Dergisi_Arka_daş_Çocuk_Dergisi 01.10.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Toz, H. (2012). Çağdaş Türkmen çocuk edebiyatının kaynakları. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 167-178.
- Tuğlacı, G. & Solmaz, E. (2021). Özbek çocuk edebiyatında şiir. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2021(52), 359-384.
- Türkben, T. (2018). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2152-2166.
- Üşenmez, E. (2021). Modern Özbek edebiyatının ana kaynakları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(47), 2541-2551.
- Yalçın, A. & Aytaş, G. (2008). *Çocuk edebiyatı* (4. baskı). Ankara: Akçağ.
- Yılmaz, M. & Korkmaz, C. (2016). İlköğretim 1-5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(36), 33-46.

İncelenen Türkçe Ders Kitapları

- Ataşçi, A. (2018). *İlkokul Türkçe 4. sınıf ders kitabı*. Ankara: Koza.
- Beşler, D. & Demir, F. M. (2023). *İlkokul Türkçe ders kitabı 1. sınıf*. Ankara: İlke.
- Ertürk, N., Keleş, S. & Külünk, D. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe ders kitabı 6*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Eselioğlu, H., Set, S. & Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe ders kitabı 8*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Kır, T., Kırman, E. & Yağız, S. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe ders kitabı 7*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Muştu, G. & Karahisar, T. (2023). *İlkokul Türkçe 2. sınıf ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Sevim, B. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Ankara: Koza.
- Şahbaz Dağlıoğlu E. (2018). *İlkokul Türkçe 3. sınıf ders kitabı*. Ankara: Sonuç.